FREDNINGSVÆRDIER

LISELUND

Vordingborg Kommune

INDHOLDSFORTEGNELSE

Stamoplysninger 3

Bygningsbeskrivelse
- Haven 4
- Det Gamle Slot 7
- Det Norske Hus 15
- Det Kinesiske Lysthus 20
- Schweizerhytten med udhus 22
- Ishuset 25
- Brændestabelbygning ved Det Gamle Slot 26
- Brændestabelbygning ved Det Norske Hus 27

Bygningshistorie og kilder 28

Miljømæssig værdi 29

Kulturhistorisk værdi 30

Arkitektonisk værdi 32

Bærende fredningsværdier
- Haven 33
- Det Gamle Slot 33
- Det Norske Hus 34
- Det Kinesiske Lysthus 34
- Schweizerhytten med udhus 34
- Ishuset 35
- Brændestabelbygning ved Det Gamle Slot 35
- Brændestabelbygning ved Det Norske Hus 35

Anbefalinger 35

Forsidefoto: Roberto Fortuna.

STAMOPLYSNINGER

Besigtigelsesdato:
4. oktober 2016

Besigtiget af:
Vibeke Andersson Møller, seniorforsker, NM

Kommune:
Vordingborg

Adresse:
Langebjergvej 4, 4791 Borre

Betegnelse:
Liselund

Fredningsår:
1918, udv. 1960, udv. 2003

Omfang:
Det Gamle Slot*, Schweitzerhytten med udhus, ishuset, Det Kinesiske Lysthus, Det Norske Hus, to som brændestakke camouflerede retirader, Bondegården (1790-92 af Andreas Kirkerup), Liselund Ny Slot* (1886-87 af Philip Smidth) og det oprindelige have- og parkanlæg herunder de på vedlagte kortbilag viste søer, øer, dæmninger og stensætninger, jorder og volde, indmålte træer og beplantninger samt følgende mindesmærker: grotten syd for Skriversøen, Monumentet for Harmonien på Pyramideøen, Skrivermonumentet nordøst for Skriverøen, soluret syd for Gl. Slot, de to monumenter på Haveøen, Gratiemonumentet og den brudte søjle ved Djævlekløften.

Fredningsbeskrivelsen omfatter alene det areal med tilhørende bygninger, som ejes af Nationalmuseet, dvs. matr.nr. 1d, Liselund Hdg., Magleby. – Det betyder, at bl.a. Bondegården og Liselund Ny Slot ikke er medtaget.

BYGNINGSBESKRIVELSE

Haven

Liselund ligger på kanten af klinten på Møns yderste østkyst og er til de øvrige sider omgivet af mark og skov. Vest herfor ligger avlsgården og Liselund ny Slot som nærmeste naboer.

Liselunds romantiske haveanlæg er fordelt på tre områder med hver sin særlige karakter, den centrale lysning, kanalområdet og klinteområdet.

Kernen i anlægget er den centrale lysning, et lidt lavtliggende sletteområde, der kranses af bløde skråninger og beplantning. Et væsentligt element i lysningen er søerne med og uden øer. Dertil kommer småhusene, der ligger som små tableauer omtrent i lysningens periferi. På skrænten øst for Det Gamle Slot er en nyere plantet bøgepur. Omkring Det Norske Hus, der ligger på en bakketop mod nord, findes en 'norsk' beplantning med nåletræer. Terrænet her præges desuden af to kunstigt skabte sneglehøje. I lysningen, neden for Det Norske Hus, findes en gruppe ægte kastanjetræer fra havens anlæggelsestid. Østligt i dette områdes står endvidere Gratiestenen (NM mus.nr. 506/2006) af granit med marmorrelief og kalkstenssokkel, en granitsøjle, der stammer fra det 1902 forsvundne kapel, samt på den store Haveø to marmorvaser (NM mus.nr. 508/2006 og 509/2006).

Syd for den centrale lysning ligger kanalområdet med Tokkevad Sø og Skriversøen med småøer. Områdets kendetegn er først og fremmest det blanke vandspejl omgivet af skov. Beplantningen langs Tokkevad Sø består for en stor del af gran og langs Skriversøen mod vest af blandingsskov og mod øst primært af bøg. Øst for Skriversøen findes også seks ægte kastanjer og fem hestekastanjer fra havens anlæggelsestid. På Pyramideøen står et pyramidelignende monument, kronet af en panfløjte i marmor. Nord for Skriversøen står Skrivermonumentet (NM mus.nr. 507/2006) af sandsten i en kampestensindfatning og syd for søen ligger Grotten af kampesten.

Det tredje område er selve det stejle og skovbevoksede klinteområde med den dramatiske og vilde klint, hvor Djævlekløften indgår som et centralt motiv. Klinten og havet nedenfor er desuden en vigtig komponent i haveanlægget som en del af havens mange udsigter.

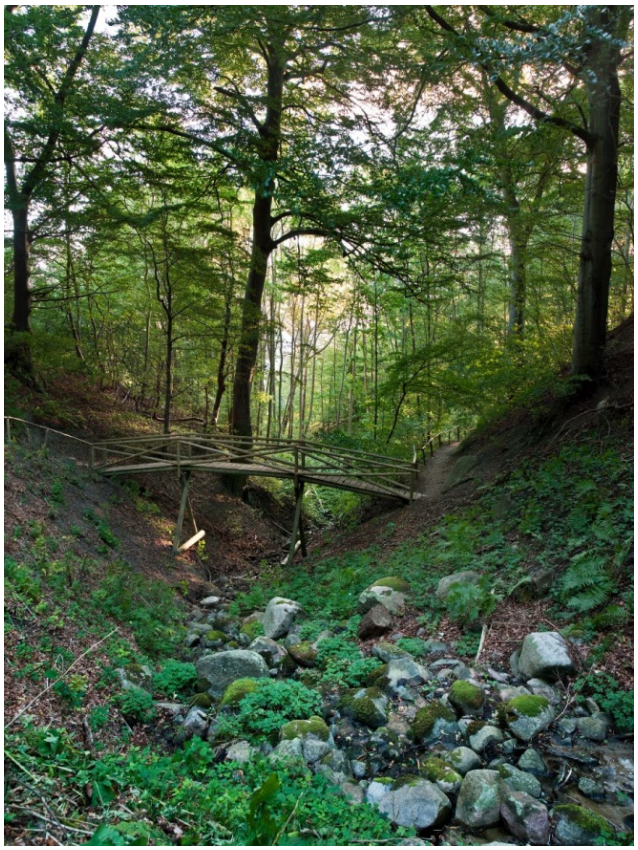
Den central lysning med Havesøen. Foto Roberto Fortuna.

Skriversøen. Foto Roberto Fortuna.

Skrivermonumentet. Foto Roberto Fortuna.

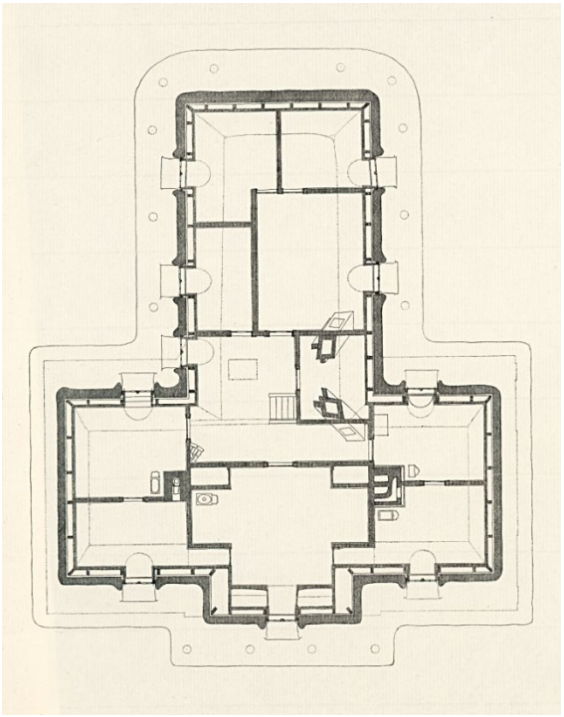
Djævlekløften. Foto Roberto Fortuna.

Det Gamle Slot
Nationalmuseet (NM), Nyere Tid, mus.nr. 1/2006
Eksteriør
Det lille lystslots beliggenhed i kanten af den centrale lysning, mellem sø og skov, lader huset markere sig i haveanlægget uden at dominere det og giver samtidig beboerne udsigt til lysningen samt kik til anlæggets småhuse såvel som de forskellige beplantninger.

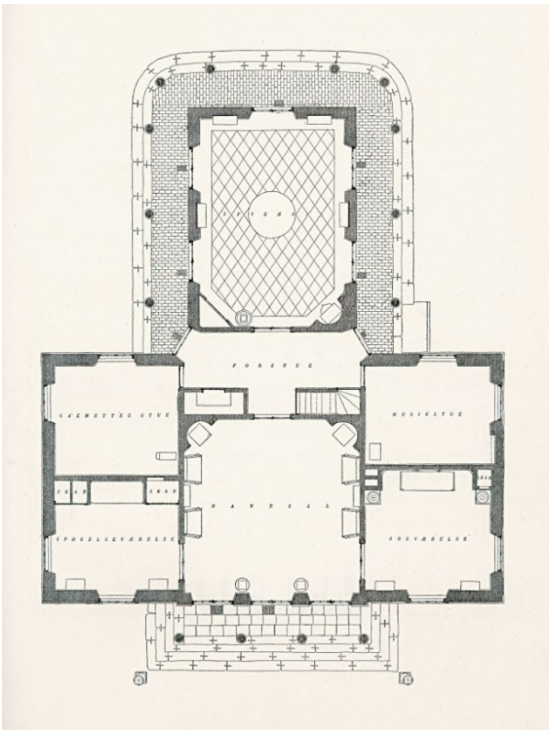
Det Gamle Slot er Liselunds hovedbygning, et lystslot beregnet som bolig for Antoine og Lisa de la Calmette. Den 1-etages bygning med udnyttet tagetage og kælder er udlagt over en T-formet grundplan. Huset er grundmuret i gule sten og står med hvidkalkede facader samt grålamalede vinduer og døre under et stejlt stråtækt tag med hvidkalkede skorstene. Eksteriør og facader følger en hovedsageligt symmetrisk komposition.

Den nordvendte hovedfacade, der vender mod haven, er særligt fremhævet. Den er formet om en refendfuget midtrisalit med et indgangsparti, der består af et lavt trappeparti af kridststen og en søjlefront med fire blåmalede træsøjler. Bagved giver tre dobbelte glasdøre adgang til det centrale rum, havestuen, også kaldet Entréen. De to flankerende vinduer i hovedfacaden er modsat husets øvrige vinduer indfattet i chambranler og underneden prydet af en stukguirlande. Vestgavlens vinduer er indfattet i lave blændinger. På husets modsatte side er T-planens ben omgivet af en tilsvarende søjlekolonnade, der hviler på et let hævet plateau. Bag søjlerne åbner alle tre facader sig gennem ganske tætstillede dobbelte glasdøre, der ligesom hovedfacadens glasdøre har buet overkant. Gavlen her er refendfuget.

I det stråtækte tag sidder rundbuede kvistvinduer i en regelmæssig takt. Taget bærer et lille ottekantet, spåntækt og blåmalet spir af egebindingsværk med en fløjstang, der er forsynet med årstallet for husets opførelse: ”1792”. Foran hovedfacaden er opstillet to lygter på sandstenssokler og en række sandstensboner med kæde. Bag huset står et solur (NM mus.nr. 510/2006) på sandstenssokkel.

Plan af 1.sal. Opmåling 1918 af H.J. Kampmann efter tidligere opmåling af Hans Tvede og Chas. Christensen.

Plan af stueetage. Opmåling 1918 af H.J. Kampmann efter tidligere opmåling af Hans Tvede og Chas. Christensen.

Huset set fra nordvest. Foto Vibeke Andersson Møller.

Sydfacade. Foto Vibeke Andersson Møller.

Vestgavl. Foto Roberto Fortuna.

Interiør

Hovedbygningens indre er udlagt som en række spejlvendt symmetriske rum inden for den T-formede grundplans struktur. I stueetagen ligger de to hovedrum, Havestuen og Spisestuen, i midteraksen (T'ets ben), kun adskilt af en smal forstue. I T'ets tværstreg ligger til hver side to mindre rum. På 1. sal er værelserne fordelt med det største i planens hovedakse under den nordlige tagflade og de mindre til siderne. I stueetagen såvel som på 1. sal giver diskrete folde- og paneldøre adgang mellem værelser uden at forstyrre planens umiddelbart symmetriske karakter. Rummenes symmetriske fremtræden er ligeledes understreget bl.a. gennem de parvise ovnnicher i Havestuen samt ovnnichen med skabspendant i Spisestuens bagvæg.

Næsten alle rum har pudsede og bemalede vægflader. I Havestuen, Spøgelsesværelset/Lisas værelse, Abeværelset og Spisestuen er vægdekorationerne omfattende, inkl. Abeværelsets udsigtsvæg med spejlglas og udskårne palmer, mens de øvrige rums vægflader primært er monokromt bemalede. Især Havestuen og Spisestuen står med de mange glasdøre og det store, flersidige dagslysindtag i tæt forbindelse med haven og naturen, der indgår som et centralt virkemiddel i rumoplevelsen. Vægdekorationernes indslag af treillage og sprinkelværk understreger intentionen om at åbne interiørerne mod haven. Dørindfatningerne med fyldingsdøre i stueetagen er rigt profilerede. Gulvene er lagt af fyrreplanker, hvoraf Spisestuens er malet i hvide og grå tavl.

Tre principper kendetegner især interiøret: Den symmetriske rumudformning, de især i stueetagen omfattende vægdekorationer og den to- eller flersidige belysning, der resulterer i både et stort dagslysindtag og en tæt kontakt mellem inde og ude.

Havestuen. Foto Roberto Fortuna.

Spøgelsesværelset /Lisas værelse. Foto Roberto Fortuna.

Abeværelset. Foto Roberto Fortuna.

Udsnit af Abeværelsets udsigtsvæg. Foto Roberto Fortuna.

Spisestuen. Foto Roberto Fortuna.

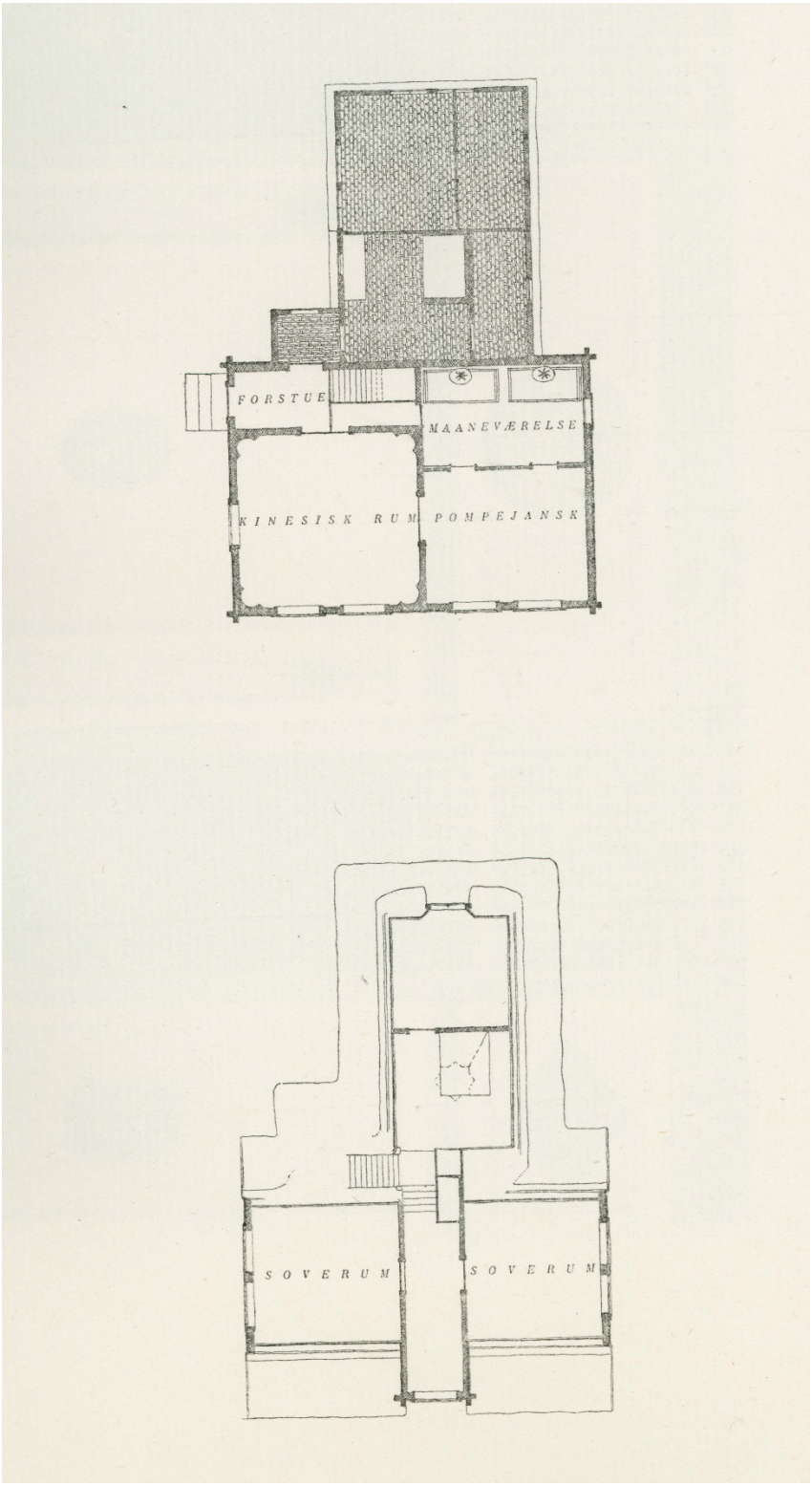

Kammerherreindens sengekammer på 1. sal. Foto Roberto Fortuna.

Det Norske Hus
NM mus.nr. 190/2006
Eksteriør
Gæstehuset Det Norske Hus ligger dramatisk placeret på kanten af klinten med udsigt til havet, mens det set fra haveanlæggets centrale lysning trykker sig ned i terrænet ved siden af de to sneglehøje mod vest.

Det er en 1-etages bygning med delvist udnyttet tagetage og har en kompakt T-formet grundplan. T-ets ben er opført som et lavere bygningsafsnit i bindingsværk og er forbeholdt køkkenafdelingen. T'ets tværstreg udgør det primære bygningslegeme og er ligeledes opført i bindingsværk, der dog er forklædt som norsk bjælkehytte med en bræddebeklædning. Huset hviler på en kampestenssokkel. Nordfacaden har en symmetrisk vindueskomposition, mens de øvrige facader er præget af en lidt uregelmæssig vinduesplacering.

Vestgavl bag sneglehøje. Foto Roberto Fortuna.

Plan af stueetage og 1. sal. Opmåling 1918 af Aage Rafn.

Nordfacade og vestgavl. Foto Roberto Fortuna.

Interiør

Det Norske Hus' to bygningsafsnit er funktionelt og arkitektonisk tydeligt adskilt. Køkkenafdelingen i det lave afsnit står med hvidkalkede vægge og teglstensgulve og har blyindfattede ruder. Hovedhusets to etager er forbeholdt gæsteværelser, hvoraf stueetagens er særligt udsmykkede.

I en lille rumsuite langs østfacaden ligger gæstehusets to vigtigste rum, Den kinesiske stue og Den pompejanske stue, der har navn efter inspirationskilderne til de omfattende lofts- og vægdekorationer, og som desuden er orienteret mod den dramatiske udsigt over klinten og havet. Den kinesiske stue er forsynet med rundbuede nicher i alle fire hjørner, mens Den pompejanske stue har to skydedøre med adgang til Måneværelset. Måneværelsets ovale vindue er udstyret med en skodde, hvori der er udskåret en månesegl isat gult glas. Dør- og vinduesindfatninger er profilerede og riflede. På hovedhusets 1. sal ligger mindre prætentiøse rum med hvidkalkede vægge. Gulvplankerne i hovedhuset er ubehandlede.

Den kinesiske stue. Foto Vibeke Andersson Møller.

Den pompejanske stue. Foto Roberto Fortuna.

Måneværelset. Foto Vibeke Andersson Møller.

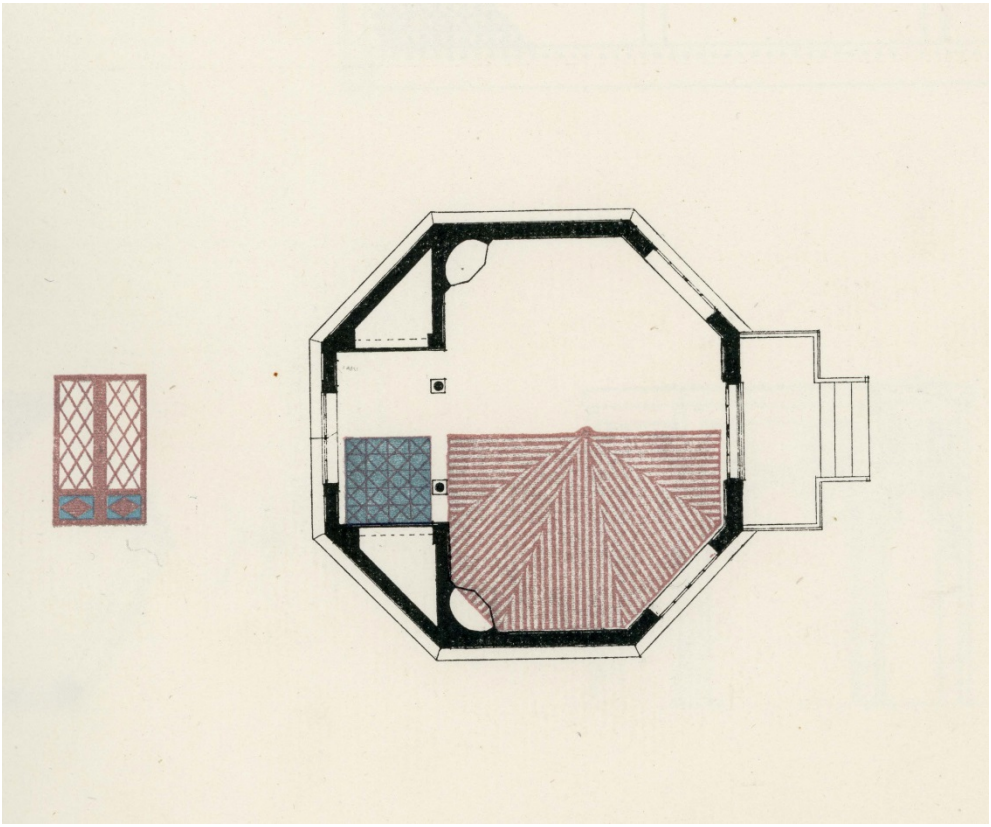
Køkkenafdelingen. Foto Vibeke Andersson Møller.

Soveværelse på 1. sal. Foto Vibeke Andersson Møller.

Det Kinesiske Lysthus
NM mus.nr. 244/2006
Eksteriør
Det kinesiske lysthus er placeret på havens vestlige skråning, hvor der er udsigt over Havesøen, og hvorfra lysthuset selv er fuldt synlig fra den centrale lysning.

Det ottekantede lysthus er opført som en udvendigt rødmalet bindingsværkskonstruktion med gule tavl. Et sæt dobbeltdøre i både øst- og vestfacaden angiver en hovedakse, der i eksteriøret understreges af to diagonalt småsprossede vinduer, der flankerer østsidens indgangsdøre. Indgangen er desuden forsynet med en lille trætrappe og geometrisk opsprosset gelænder. Vinduer og døre er hovedsageligt blåmalede. Det ottekantede pagodetag er fornyet i glasfiber med underkant af lærred og er udført i to afsæt, adskilt af et lavt, omløbende vinduesbånd med geometrisk sprosseværk, og prydes af et lille klokkespil.

Plan. Opmåling 1918 af Aage Rafn.

Eksteriør. Foto Roberto Fortuna.

Interiør

I det indre domineres centralplanen af en symmetrisk opbygning omkring en hovedakse. Modsat indgangspartiet danner to skillevægge med overskabe en rektangulær niche, markeret af to fritstående træsøjler. Indvendige vægge er pudsede, og bindingsværket er malet. Rummet er overdækket af en stribet baldakin.

Interiør. Foto Roberto Fortuna.

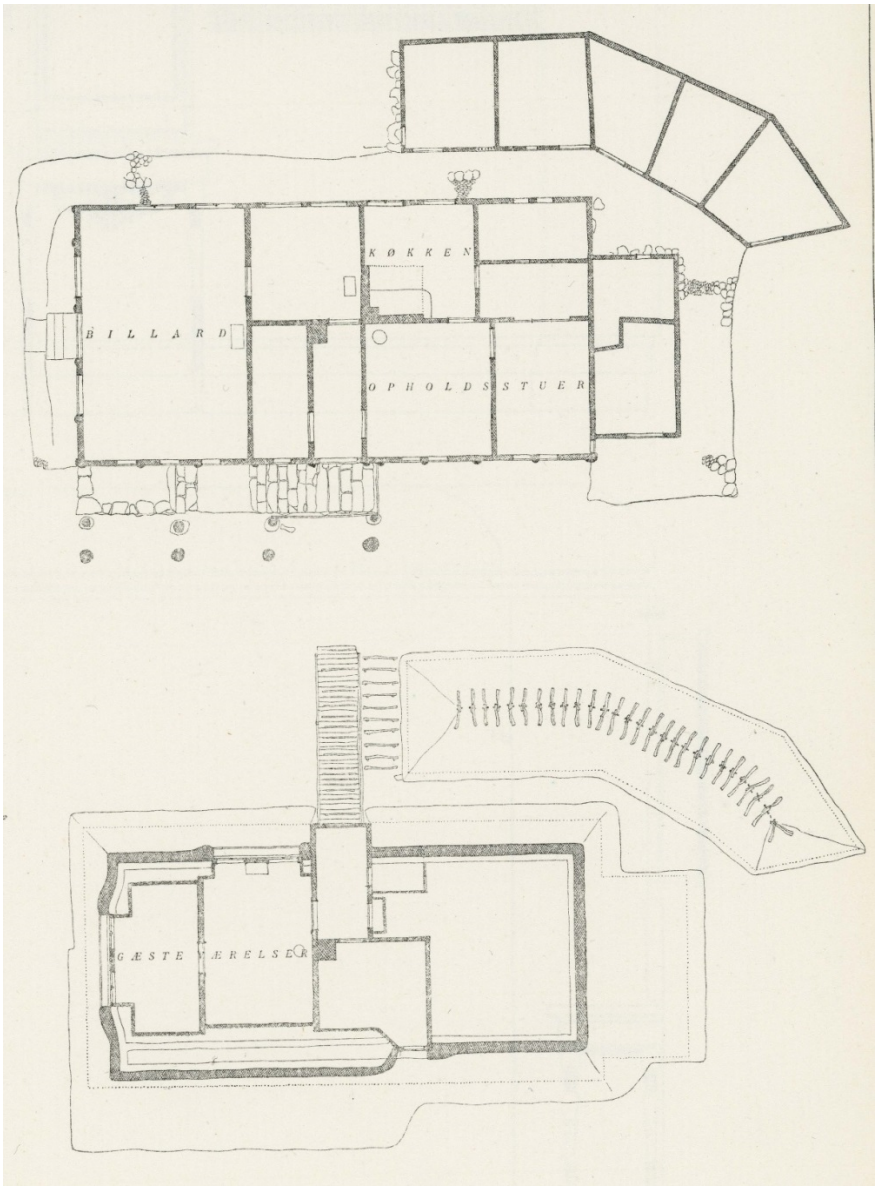
Schweizerhytten med udhus

NM mus.nr. 257/2006

Eksteriør

Schweizerhytten er beliggende ved indgangen til haven lige efter parkeringspladsens kastanjeallé og er dermed det første hus, som den besøgende møder på Liselund. Huset omtrent trykker sig op ad det stejle terræn umiddelbart mod syd.

Schweizerhytten rummede oprindeligt bolig til opsynsmand, tjenere og et billardrum i stueetagen samt gæsteværelser på 1. sal. Huset er udlagt over en rektangulær grundplan med en mindre udbygning mod vest samt en fritliggende, lav og krum staldlænge mod syd. Huset er opført i bindingsværk på kampestenssokkel og er forsynet med et tagudhæng, der hviler på træstammer. På de hvidkalkede mure er barkede egestammer sat udenpå bindingsværksstolperne for at fremhæve den rustikke karakter. De forholdsvis små vinduer har til dels blyindfattede ruder. Taget er stråtækt med kragtræer på mønningen. Adgangen til husets 1. sal foregår ad en udvendig gangbro i træ, der hviler af på skrænten.

Plan af stueetage og 1. sal. Opmåling 1918 af H.J. Kampmann.

Nordfacade. Foto Bo Feldvoss.

Interiør

Den nuværende ruminddeling består i stueplan af en stue i husets fulde dybde mod øst samt i resten af huset mindre rum af forskellig størrelse på hver sin side af en langsgående skillevæg. Den vestlige halvdel af etageplanen er formentlig oprindelig, mens den østlige muligvis stammer fra ca. 1900 (ark. Lars Happes undersøgelse 1977). Rummenes oprindelige overflader er dækket af senere tapet- og malingslag. På 1. sal ligger to rum i den østlige halvdel, begge med oprindelige, malede interiørudsmykninger.

Østværelset i stueetagen. Foto Vibeke Andersson Møller.

Gæsteværelse, 1. sal. Foto Roberto Fortuna.

Ishuset

NM mus.nr. 265/2006

Ishuset, hvis oprindelige funktion var at opbevare isblokke, ligger tilbagetrukket på bakkeskråningen bag Schweizerhytten og har form som en polynesisk stråhytte med cirkulær grundplan. Over et betonfundament rejser en stråbeklædt trækonstruktion sig, først som et lavt murparti og dernæst som et stejlt stråtag med kragtræer.

Ishuset. Foto Vibeke Andersson Møller.

Brændestabelbygning ved Det Gamle Slot
NM mus.nr. 266/2006
Brændestabelbygningen fungerede oprindeligt som retirade, men funktionen blev maskeret. Det stråtækte hus er udført i bindingsværk med en ydre beklædning, der imiterer brændestabel.

Retirade forklædt som brændestabel. Foto Vibeke Andersson Møller.

Detalje af facade. Foto Vibeke Andersson Møller.

Brændestabelbygning ved Det Norske Hus
NM mus.nr. 267/2006
Brændestabelbygningen fungerede oprindeligt som retirade, men funktionen blev maskeret. Det stråtækte hus er udført i trækonstruktion, formentlig bindingsværk, med en ydre beklædning, der imiterer brændestabel.

Retirade forklædt som brændestabel. Foto Vibeke Andersson Møller.

BYGNINGSHISTORIE

Lystanlægget Liselund med have, småbygninger og monumenter blev anlagt i perioden fra 1783, hvor ejeren af Marienborg, geheimeråd, kammerherre og amtmand over Møn Gérard Antoine de Bosc de la Calmette (1752-1803) og hustru Catharina Elisabeth, kaldet Lisa, erhvervede området Sømarkegård, til 1792, hvor hovedparten af haven var anlagt og Det Gamle Slot opført. I årene efter og frem til Antoine de la Calmettes død i 1803 og Lisa de la Calmettes død i 1805 blev der tilføjet yderligere elementer til haven.

Bygningerne er tilskrevet arkitekten Andreas Kirkerup, mens interiørudsmykningen og -indretningen er tilskrevet hofdekoratør Joseph Christian Lillie. Antoine de la Calmette formodes at have engageret sig kraftigt i udformningen af bygningerne og har formentlig sat sit præg på formgivningen, ikke mindst haveanlægget.

Haven blev skabt ved en kraftig omlæggelse af arealet, fortrinsvis ved at stemme vandet i den eksisterende ellemose op i søer og kanaler samt en omfattende beplantning af gran, fyr, eg og bøg. Haven blev i væsentlig grad ændret i de første årtier af 1900-tallet, hvor 12 tønder land med flere oprindelige småbygninger forsvandt ved et klinteskred i 1905 og yderligere fire tønder land ved et nyt klinteskred i 1920. Sidenhen har haven gennemgået en vis forenkling.

Den Gamle Slot blev opført i 1792, Schweizerhytten og Det Norske Hus ca. 1795 og Det Kinesiske Lysthus ca. 1800. De øvrige småhuse blev opført inden for samme periode, ligesom også monumenterne i haven stammer fra denne tid.

Det Gamle Slots spir blev formentlig fornyet i 1880.

Det oprindelige Ishus er forsvundet, men blev genskabt af arkitekt Aage Rafn i årene mellem 1938 og 1953.

KILDER

Andersson, Sven-Ingvar og Inge Mejer Antonsen, *Liselund på Møn. En vejledning*, 1989.
Bobé, Louis og Chr. Axel Jensen: *Liselund*, Kbh. 1918.
Erichsen, John og Luise Skak-Nielsen: *Naturen & Kunsten. Landskabshavens kulturhistorie i Danmark 1780-1830*. Forlaget Historismus, 2012.
Scavenius, Bente: *Liselund. Den fortryllede have på Møn*. Gyldendal, 2010

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Haven set fra vest. Foto Roberto Fortuna.

Liselund indgår i en topografisk bevægelse, der inddrager Møn som helhed. Den kan næppe beskrives bedre end med arkitekt Sven-Ingvar Anderssons ord: ”Man kommer til Liselund på samme måde, som Calmetterne og deres gæster gjorde det for 200 år siden. Efter at have trængt sig frem mellem lave huse i Stege færdes man ad smalle veje hen over åbne marker, som bugter sig op og ned under en himmel, der henter sit perlemorslys fra det omgivende hav. Vejen svinger lidt til højre, lidt til venstre, men så retter den sig ud og styrer lige mod et skovbryn. Den trænger ind, forvilder sig en smule og standser brat ved randen af en lysning. Så er vi der." Netop den afsides beliggenhed ude på øens yderste østkyst er en essentiel forudsætning for Liselunds kulturelle betydning og dermed for haveanlæggets miljømæssige værdi.

Liselunds forhold til sine omgivelser er flertydig. På én måde ligger haveanlægget skarpt afgrænset i forhold til omgivelserne. Overgangen fra Langebjergvej og parkeringsarealet med de store kastanjetræer til haveanlæggets centrale lysning er pludselig og afslører Liselund som en velbevaret tidslomme med den romantiske haves egen stemning. På en anden måde går Liselund i ét med de omgivende arealer. Haveanlægget strækker sig via Skriversøen og Tokkevadskanalen ud i det omkringliggende landskab uden skarpe skel, ligesom bevægelsen fra kultiveret

haveanlæg til skovens, klintens og havets utæmmede natur foregår i et integreret forløb, også selv om arrangementet med kontraster såvel som mere glidende overgange oprindeligt var nøje planlagt fra Calmettes hånd.

Vuer og udsigter er helt uundværlige elementer i Liselunds romantiske haveanlæg, og Liselund fungerer derfor i tæt samspil med det omgivende landskab.

Liselund haveanlæg er en nøje orkestreret oplevelse af landskabelige træk, søer og kanaler, beplantninger og stiforløb samt småbygninger og monumenter. Hvert enkelt element er uundværligt for den helhed, som skulle opleves overalt i anlægget i den roligt spadserendes tempo. De fremmedartede elementer som det norske eller kinesiske sceneri var vigtige indslag.

Liselunds miljømæssige værdi er derfor tæt knyttet til det omgivende landskab, ligesom omgivelserne henter karakter fra mødet med det anderledes Liselund.

KULTURHISTORISK VÆRDI

Det gamle Slot, 1. sal, Kammerherrens stue. Foto Roberto Fortuna.

Liselund har stor kulturhistorisk værdi, dels fordi det er et sjældent eksempel på et dansk romantisk haveanlæg, dels fordi anlægget udgør en meget velbevaret og gennemført helhed.

Liselunds romantiske havanlæg er et produkt af oplysningstiden og rummer flere vigtige kulturhistoriske temaer.

Liselund er et resultat af tidens natursyn, der især var påvirket af den franske filosof Jean-Jacques Rousseau. På Liselund blev ønsket om at leve i overensstemmelse med naturen udlevet gennem den naturligt anlagte have i modsætning til barokkens stort anlagte, aksiale havekunst. Stedets ånd skulle trækkes frem og blev det bl.a. gennem intensiv dyrkelse af de enkelte områder med tilhørende skiftende stemninger, bl.a. norrønt versus kinesisk sceneri, gruopvækkende natur versus stille lysning, roligt vandspejl versus brusende kaskade. Også i de mindre elementer var stedet præget af det nye natursyn, f.eks. i hovedbygningens mange glas- og havedøre, der åbnede huset mod haven.

Liselund er anlagt med inspiration fra haveanlæg i det øvrige Europa. Antoine og Lisa de la Calmettes rejseliv, bl.a. Tyskland, England og Frankrig, vidner om et internationalt udsyn, der meget konkret blev omsat til den mønske jord. Calmettes centrale rolle i udformningen af haveanlægget er desuden et eksempel på, hvordan de højere samfundslag engageret gik i lag med at indrette sig efter tidens nye idealer. Alt dette har sat sig tydelige fysiske spor i arkitekturen såvel som i haveanlægget.

Også de mange fremmedartede indslag i arkitektur og beplantning, schweizisk som kinesisk, var udtryk for tidens og her adelens orientering ud mod omverden og et udtryk for en opfattelse af samhørighed hen over landegrænser.

Liselund er opført som et lyststed til kortere ophold, hvor man kunne leve et 'naturligt' liv uden helt at give afkald på den vante komfort. Calmette engagerede dygtige og anerkendte fagfolk til at sikre et godt resultat. Arkitekten Andreas Kirkerup og hofdekoratøren Joseph Chr. Lillie sørgede for, at de tilsyneladende næsten ydmyge boliger og bygninger blev formet i overensstemmelse med tidens arkitektoniske idealer, og ikke mindst Lillies raffinerede interiørudsmykninger, der også omfattede møbleringen, gav de forholdsvis beskedne rumformater et eksklusivt og internationalt islæt. Anlægget fortæller således i funktion, i udformning og i relationen til omgivelserne, både i helhed og detalje, om et velhavende samfundslags livsform og ambition om at udleve en drøm i slutningen af 1700-tallet.

ARKITEKTONISK VÆRDI

Det Gamle Slot set fra nordvest. Foto Roberto Fortuna.

Liselunds arkitektoniske værdi ligger i det nøje samspil mellem helhed og detalje, der præger anlægget på alle niveauer fra det store anslag til det enkelte rum. For haveanlæggets vedkommende gælder det selve det overordnede arrangement med de tre karakteristiske havetyper, den centrale lysning, kanalområdet og klinteområdet. Heri er et væsentligt element de tableauer eller scenerier af fremmedartet karakter, hvortil både arkitektur og beplantning bidrager, dvs. arealerne med og omkring Schweizerhytten, Det Kinesiske Lysthus, Det Norske Hus og det polynesiske ishus.

Den rumlige behandling af haveanlægget med skift mellem lysninger, vandflader, solitærtræer/mindre trægrupper og bevoksninger udgør i sig selv en landskabsarkitektonisk værdi. Af tilsvarende stor betydning er småhusenes lille skala og deres placering i havens rumlighed, hvor de indtager deres diskrete pladser i den samlede scenografi. De mange monumenter i haven er tilsvarende vigtige accenter i arrangementet både i landskabsarkitektoniske og stemningsmæssig henseende.

Hvert enkelt hus' beliggenhed har samtidig sin egenart. Det gamle Slot er placeret på kanten af lysningen og uden for centrum, men hævder sig ved sin størrelse,

udformning og let hævede beliggenhed alligevel som et vigtigt led i havekompositionen. Det kinesiske Lysthus og Det Norske Hus kroner på hver sin måde over den centrale lysning, mens Schweizerhytten, Ishuset og brændestabelbygningerne mere eller mindre trykker sig mod terræn og terrænfald.

Småhusenes forskellige stilarter er ligeledes helt afgørende for samspillet i bygningsensemblet.

På det enkelte bygningsniveau er kontrasten mellem eksteriør og interiør – de forklædte interiører – et helt centralt arkitektonisk tema: Det Gamle Slot forener i det ydre en nyklassicistisk søjlefront og symmetrisk komposition med rustikke, landlige motiver i form af stråtag og en enkel, hvidkalket overflade. I det indre tilfører vægudsmykningerne i Louis Seize-stil såvel som den konsekvente gennemlysning og åbning udadtil af de primære rum huset en yderligere lethed. Det Norske Hus er det mest kontrastfyldte, idet det rustikke og norrøne ydre forvandles til Kina, Pompeji og et drømmeagtigt månelys i det indre, men også Schweizerhyttens rå facadebehandling står i kontrast til de dekorerede rum på 1. sal. Maskeringen af retiraderne som brændestabler er et tilsvarende legende element.

Også den hierarkiske opdeling i det enkelte hus er af betydning, idet afvigelser i vægdekorationer, paneler og nagelfast inventar understreger det enkelte rums funktion.

BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

Haven

Haveanlæggets bærende fredningsværdier knytter sig først og fremmest til inddelingen i den centrale lysning, kanalområdet og klinteområdet og disses forskellige landskabelige træk. Vandet i forskellige former er endvidere centralt for den romantiske have, og de forskellige typer, søer, kanaler og kaskaden i Djævlekløften, er derfor afgørende, ligesom den særlige beplantning omkring de fremmedartede scenerier også hører til de bærende fredningsværdier. De oprindelige kastanjetræer ved lysningen og øst for Skriversøen har ligeledes bærende fredningsværdier.

Det Gamle Slot

I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig i hovedanslaget til den opløste T-form, den symmetriske facadekomposition samt den hierarkiske facadeinddeling med først havefacade og dernæst bagside som de primære. Hvad materialeholdningen angår, knytter fredningsværdierne sig især til de kalkede murstenflader, stråtaget, træsøjlerne og de bevarede vinduer og døre.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til den oprindelige plandisposition, de bevarede – og hierarkisk definerende – vægudsmykninger og den så vidt muligt konsekvente flersidige belysning af rummene med dertilhørende inddragelse af naturen udenfor i rumoplevelsen. Dertil kommer den oprindelige materialeholdning, herunder de oprindelige døre og vinduer med tilhørende indfatninger og panelværk samt de oprindelige gulve. Af bærende fredningsværdi er også særløsninger i form af foldedøre, paneldøre, løngange og attraper, der opretholder symmetrien i rummene.

Det Norske Hus
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om Norge, der i praksis er omsat til den T-formede bygningskrop, den rustikke facadebehandling i hhv. bindingsværk og bræddebeklædning med hver sin vinduestype og den samlede proportionering af opstalten, der lader stråtaget næsten trykke sig ned over facaderne. Af særlig værdi er desuden den rustikke materialeholdning i de forskellige murkonstruktioner, i de bevarede vinduestyper og stråtaget. Endelig er vinduesskodden med udskåret månesegl og rude af gult glas essentiel.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til den oprindelige planløsning, lofts- og vægudsmykningerne i den pompejanske og kinesiske stue og den særlige skydedørsløsning mellem den pompejanske stue og Måneværelset. Dertil kommer skiftet til en mere beskeden materialeholdning i henholdsvis værelserne på 1. sal og køkkenafdelingen i stueetagen.

Det Kinesiske Lysthus
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om Kina, dvs. den ottekantede grundplan og opstalt, den polykrome bindingsværkskonstruktion og pagodetagets form, kronet af et klokkespil. Dertil kommer de bevarede vinduer og døre.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig til den oprindelig rumdisposition med søjlesmykket niche og den oprindelige materialeholdning med malet bindingsværk, pudsede tavl og stofbaldakin i loftet.

Schweizerhytten med udhus
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om Schweiz, dvs. den rustikke, barkede og 'vilde' facadekonstruktion, kampestenssoklen og de uregelmæssige træstammer, der bærer tagudhæng, samt stråtaget, der er trukket langt ned over facaderne. Også den let opløste grundplan med den fritliggende

staldbygning har bærende fredningsværdi. Af stor betydning er også gangbroen, der fører til 1. sal.

I det indre knytter de bærende fredningsværdier sig især til den delvis bevarede grundplan i stueetagen og til de bevarede rumudsmykninger på 1. sal.

Ishuset
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om Polynesien, dvs. den cirkulære grundplan og opstaltens profil i form af en lav mure under et højt rejst stråtag.

I det indre findes ingen fredningsværdier.

Brændestabelbygning ved Det Gamle Slot
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om brændestablen, dvs. det lave, kompakte bygningsvolumen, facadekonstruktionen med beklædning af brændestykkeender og stråtaget med stort udhæng.

I det indre knytter den bærende fredningsværdi sig især til de oprindelige rustikke materialer og overflader.

Brændestabelbygning ved Norske Hus
I bygningens ydre knytter de bærende fredningsværdier sig til illusionen om brændestablen, dvs. det lave, kompakte bygningsvolumen, facadekonstruktionen med beklædning af brændestykkeender og stråtaget med stort udhæng.

I det indre knytter den bærende fredningsværdi sig især til de oprindelige rustikke materialer og overflader.

ANBEFALINGER
De bærende fredningsværdier i det romantiske haveanlæg vil kunne styrkes ved udarbejdelsen af en langsigtet plejeplan, der på baggrund af en klar restaureringsholdning udstikker retningslinjer for en afbalanceret tilbageføring.

BILAG
Kort over fredningens afgrænsning, Kulturstyrelsen, 2003.